

คุณค่าหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้

นายธีระ จันทิปะ ¹

บทนำ

หัตถกรรมถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของผู้คนปรากฏตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อการดำรงชีพ เป็นต้นว่าในสมัยหินเก่า(Palaeolithic period) และสมัยหินกลาง(Mesolithic period) ใช้ก้อนหินมาแกะเป็นเครื่องมือ ในสมัยหินใหม่(Neolithic period) ใช้เครื่องมือหินที่ขัดเรียบ ต่อมาในสมัยโลหะ(Bronze period) ผู้คนใช้โลหะทำเครื่องมือ ในทางโบราณคดีพบหลักฐานเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสาน ที่มลรัฐยูทาห์ สหรัฐอเมริกา มีอายุราว 7,000 ปีก่อนคริสตกาล² ส่วนหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาของเมโสโปเตเมีย มีอายุราว 6,800-5,700 ปีก่อนคริสตกาล³

สำหรับในประเทศไทยพบภาชนะดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ผิวนอกมีร่องคล้ายถูกหุ้มด้วยเครื่องจักสานอาจจะใช้ดินเหนียวยาไล่ลงบนภาชนะจักสานก่อนเผา⁴ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้คนแต่ละยุคสมัย แต่ละดินแดนรู้จักผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้น และถือว่สิ่งเหล่านี้เป็นงานหัตถกรรมทั้งสิ้น

สภาพทางภูมิศาสตร์ภาคใต้

เพื่อทำความเข้าใจถึงการเกิดขึ้นและการมีหัตถกรรมภาคใต้จะทำให้สามารถเชื่อมโยงไปถึงรูปแบบและลักษณะของหัตถกรรมด้วย สภาพทางภูมิศาสตร์ภาคใต้เป็นคาบสมุทรยาวลงไปทางใต้ มีทะเลขนานสองข้าง คือ มหาสมุทรแปซิฟิกทางตะวันออกและมหาสมุทรอินเดียทางตะวันตก ลักษณะทางภูมิศาสตร์และธรณีสัณฐาน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ บริเวณทิวเขา(ทิวเขาภูเก็ต ทิวเขาสันกาลาคีรี ทิวเขานครศรีธรรมราช) มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ภาคใต้ บริเวณที่ราบชายฝั่งอ่าวไทยทางตะวันออกเป็นที่ราบชายฝั่งแบบยกตัวขึ้น ในอดีตเป็นทะเลตื้นที่ริมชายฝั่งเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นดิน ลักษณะชายฝั่งค่อนข้างเรียบตรง มีสันทรายและอ่าวหลายแห่ง

¹ นักวิชาการ ประจำสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

² มาโนช กงกะนันท์. รายงานการวิจัยการรวบรวมและศึกษาเครื่องจักสานของจังหวัดราชบุรี. (กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2526) หน้า 10.

³ สุขุมล เล็กสวัสดิ์. เครื่องปั้นดินเผา : พื้นฐานการออกแบบและปฏิบัติงาน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548) หน้า 38-39.

⁴ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. รายงานเครื่องจักสานในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2524) หน้า 13.

ที่ราบชายฝั่งมีแม่น้ำหลายสายบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลอันดามันทางตะวันตกเป็นที่ราบชายฝั่งแบบ
ยุบตัว มีปากแม่น้ำสายต่าง ๆ ลักษณะชายฝั่งแคบ ภูเขาเว้าแหว่งมาก มีภูเขาจรดทะเล
มีเกาะแก่งจำนวนมาก⁵สภาพทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวน่าจะเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับที่มาและรูปแบบ
ของหัตถกรรมภาคใต้อย่างมีนัยสำคัญและการทำเกษตรกรรมตามสภาพทางภูมิศาสตร์และลักษณะ
ของดินก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดวัตถุประสงค์และลักษณะของหัตถกรรมเพื่อใช้ในการเกษตรและการดำรง
ชีพ

พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้เหมาะแก่การอยู่อาศัยตั้งแต่อดีตมีวิวัฒนาการในการดำรงชีวิต
รู้จักการทำเกษตรกรรมผู้คนในภาคใต้จึงสร้างสรรค์งานหัตถกรรมเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการ
ดำรงชีพสิ่งเหล่านี้ทำให้ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นแหล่งที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชีย
อาคเนย์มีหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่ามีผู้คนอาศัยอยู่เป็นสภาพชุมชนมาตั้งแต่สมัยหิน
ใหม่เพราะพบเครื่องมือหินขัดและเครื่องประดับตลอดจนภาชนะดินเผาของคนในสมัยดังกล่าวหลาย
ท้องถิ่น⁶ ผลจากการศึกษาและขุดค้นของนักโบราณคดี ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ
พบว่ามีคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์อาศัยอยู่ในบริเวณรอบอ่าวพังงา ตั้งแต่ 27,000-37,000ปีมาแล้ว
อย่างน้อยตั้งแต่สมัยหินเก่าตอนปลาย(LatePleistocene)สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์เครื่องมือสะ
เก็ดหินที่ได้จากการขุดค้นในถ้ำหมอบเขียวโดยวิธีMicrowareพบว่าคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์อาศัยอยู่
ต่อเนื่องยาวนาน ตั้งแต่ 25,000ปีที่แล้วมีวัฒนธรรมการใช้เครื่องมือหินกะเทาะผลิตเครื่องมือชนิดอื่นๆ
(Tool making tool) เพื่อการล่าสัตว์ พบการใช้ขวานหินขัด พบลูกปัดที่ทำด้วยเปลือกหอยและหิน
เครื่องประดับที่ทำด้วยกระดูก⁷

ช่วงเข้าสู่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-6
ชนพื้นเมืองมีวัฒนธรรมจักสาน ใช้พืชทำภาชนะ เส้นด้าย เส้นเชือก ที่ชาวอินเดียนำเอาไปใช้สอย
มีการพัฒนาการทอผ้าด้วยฝ้ายทำงานโลหะกรรมประเภทเครื่องประดับและส่งเป็นสินค้าออกไปยังประ
เทศอินเดีย⁸

---

⁵ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ พิสิฐ เจริญวงศ์และปรีชา นุ่นสุข. “ภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ภาคใต้ พ.ศ.2542 เล่ม 12. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) หน้า
5,600-5,602.

⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม. **อู่อารยธรรมแหลมทอง คาบสมุทไทย**. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548) หน้า17.

⁷ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ พิสิฐ เจริญวงศ์และปรีชา นุ่นสุข. **อ้างแล้ว**. หน้า 5,608-5,609.

⁸ อมรา ศรีสุชาติ. **สายรากภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ**. (กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (สกว.), 2544) หน้า 9-10.

อย่างไรก็ตามงานหัตถกรรมในภาคใต้น่าจะเกิดขึ้นจากสังคมภาคใต้ที่แต่ละหมู่บ้านมีสมาชิกซึ่งมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกันสะท้อนออกมาในรูปแบบต่างๆเช่นความคิดความเชื่อคตินิยมและสิ่งของที่ผลิตขึ้นใช้สอยสิ่งเหล่านี้เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติอย่างมีอัตลักษณ์ประจำถิ่นการคิดค้นหรือสร้างสรรค์ข้าวของเครื่องใช้จึงเป็นหนทางในการปรับตัวให้อยู่รอดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติก่อให้เกิดความคิดในการใช้เครื่องทุ่นแรงหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆในชีวิตประจำวันความต้องการขั้นพื้นฐานของการประดิษฐ์สิ่งของนี้ยังมีผลสืบเนื่องไปตอบสนองความต้องการเรื่องที่เป็นนามธรรมทั้งในรูปของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์

ดังนั้นหัตถกรรมจึงถือเป็นสิ่งของที่ประดิษฐ์ที่มีความจำเป็นเพื่อใช้ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายหัตถกรรมเหล่านั้นจะมีบทบาทหน้าที่ต่างกันไปบทบาทหน้าที่2ประการหลักคือการมีเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายในการใช้ชีวิตประจำวันและการมีเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจในเรื่องเกี่ยวกับตัวเองหรือสังคม⁹

นอกจากนั้นหัตถกรรมที่สร้างขึ้นมายังสามารถสะท้อนให้เห็นสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้วัตถุที่มีในท้องถิ่นนั้น ๆ ภูมิปัญญาการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้สอย เป็นต้น

คุณค่าของหัตถกรรม

“หัตถกรรมภาพสะท้อนพัฒนาการของผู้คน”

หัตถกรรมหมายถึงสิ่งของที่ใช้ฝีมือและภูมิปัญญาในการดัดแปลงวัสดุมาเป็นเครื่องมือใช้สอยในชีวิตประจำวันหรือในโอกาสพิเศษบางครั้งอาจใช้อุปกรณ์ผ่อนแรงช่วยบ้างส่วนคุณค่าของหัตถกรรมมีในด้านประโยชน์ใช้สอย ด้านความงาม ด้านความเชื่อและค่านิยม ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจด้านประวัติศาสตร์ถึงแม้ว่าในปัจจุบันหัตถกรรมบางอย่างจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีอุตสาหกรรมและสภาวะแวดล้อมเราก็ยังคงเห็นถึงความสำคัญเพื่อผู้คนได้รู้จักและนำไปประยุกต์ใช้

โดยทั่วไปคำว่า“หัตถกรรม”ผู้คนเข้าใจว่าเป็นสิ่งของที่สร้างขึ้นด้วยมือในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542ระบุไว้ว่า“หัตถกรรม”หมายถึงงานช่างที่ทำด้วยมือโดยถือประโยชน์ใช้สอย

⁹ พรชัย สุจิตต์และสุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์. “หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ.2542. เล่ม 17. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) หน้า 8,558.

เป็นหลัก¹⁰พรชัยสุจิตต์ได้กล่าวถึงหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่าเป็นงานที่ใช้ฝีมือในการดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอยที่ใช้ในชีวิตประจำวันหรือในโอกาสพิเศษภายในครอบครัวหรือในสังคมกระบวนการดัดแปลงวัตถุดิบหรือจะเรียกว่า “เทคโนโลยี” ของหัตถกรรมนั้นส่วนมากจะเป็นงานประเภทที่ใช้แรงมือทำและอาจจะมีอุปกรณ์เครื่องมือเข้ามาช่วยทุ่นแรง¹¹

ส่วนคำว่า “ศิลปหัตถกรรม” ตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานระบุว่า เป็นคำนามหมายถึงศิลปวัตถุที่เป็นผลงานประเภทศิลปะประยุกต์มีจุดประสงค์และความต้องการในด้านประโยชน์ใช้สอย¹²ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดคุณสมบัติของสิ่งที่นับได้ว่าเป็นศิลปกรรม สรุปความได้ว่า ศิลปกรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ให้มีความสวยงามหรือสุนทรียภาพทั้งนี้ในประเภทประโยชน์ศิลป์(usefulartหรือappliedart)หมายถึงศิลปกรรมที่มีประโยชน์ใช้สอยด้วย เช่นงานจักสานเครื่องปั้นดินเผาเครื่องแก้วเครื่องเรือนและสิ่งใช้สอยต่างๆที่มีการบรรจงสร้างขึ้นโดยประณีตถ้าสร้างขึ้นด้วยมือเรียกว่าศิลปหัตถกรรม¹³ผลงานหัตถกรรมอาจเรียกได้ว่าเป็นผลงานทางด้านศิลปะเช่นเดียวกันในหลายสังคมในภาคใต้ของไทยส่วนมากไม่สามารถแยกผลงานหัตถกรรมออกจากศิลปะได้อย่างชัดเจนผลงานหัตถกรรมหลายประเภทถึงแม้ว่าจะทำขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันในการทำมาหากิน เช่น ตะกร้าจักสาน ก็มีคุณค่าทางด้านศิลปะอยู่ในตัววัตถุนั้น ดังนั้นการศึกษาหัตถกรรมและศิลปะส่วนมากจะไปด้วยกันได้¹⁴

งานศิลปหัตถกรรม(ArtsandCrafts)เป็นงานสร้างสรรค์วัตถุต่างๆด้วยฝีมือโดยนำเอาการออกแบบตกแต่งมาใช้ประกอบเพื่อให้งานนั้นมีทั้งประโยชน์ใช้สอยและมีคุณค่าในด้านความงามควบคู่กันไปเป็นการเสริมสร้างให้การดำเนินชีวิตมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นศิลปหัตถกรรมเป็นงานที่เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของสังคมมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่นการรู้จักถักทอเครื่องนุ่งห่มการทำเครื่องจักสานและการรู้จักเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในการหุงต้มในพิธีกรรมฝังศพและเป็นภาชนะใส่สิ่งของต่าง ๆ ในขั้นแรกอาจทำในลักษณะหยาบ ๆ เพื่อประโยชน์ใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียวในรูปของงาน “หัตถกรรม” ก่อน ต่อมาเมื่อมีความเจริญก้าวหน้าทางพุทธิปัญญามากขึ้น จึงได้นำเอา “ศิลปะ” มาใช้ในการออกแบบรูปทรงสัดส่วนสีสันทันและการประดิษฐ์คิดลวดลายตกแต่งเพื่อความสวยงาม

¹⁰ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค, 2542) หน้า 1280.

¹¹ พรชัย สุจิตต์และสุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. อ้างแล้ว. หน้า 8,557.

¹² ราชบัณฑิตยสถาน. อ้างแล้ว. หน้า 1102.

¹³ ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2539. (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2539) หน้า 407.

¹⁴ พรชัย สุจิตต์และสุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. อ้างแล้ว. หน้า 8,307.

ติดตามมาช่วยให้ผลงานนั้นๆมีคุณค่าทางด้านฝีมือและคุณค่าทางศิลปะมากขึ้นซึ่งจัดเป็นงาน “ศิลปหัตถกรรม”¹⁵

วัตถุที่สร้างขึ้นในท้องถิ่นหรือทำใช้กันในบ้านเรือนโดยทั่วไปนั้นแสดงอัตลักษณ์ของถิ่นชัดเจน ชาวบ้านทำขึ้นใช้สอยเป็นหลักซึ่งถือว่าความจำเป็นเบื้องต้นในวิถีชีวิต “ความเป็นพื้นบ้านอาจมีความหมายถึงสิ่งที่เป็นมูลฐานสิ่งที่เป็นของดั้งเดิมของเก่าแก่หรืออาจหมายถึงความเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน ความเก่าแก่และความเรียบง่ายจึงเป็นความหมายร่วมของความเป็นพื้นบ้าน”¹⁶ วัตถุที่สร้างหรือผลิตขึ้นส่วนใหญ่มาจากวัสดุในท้องถิ่นที่เป็นอินทรีย์วัตถุจึงมีอายุการใช้งานไม่นานเท่าวัสดุสังเคราะห์อย่างในปัจจุบัน หลักฐานต่างๆ จึงมีให้เห็นบ้างในบางรายการ เช่น พวกเครื่องปั้นดินเผา พวกโลหะ ส่วนเครื่องมือต่างๆ ผุพังตามกาลเวลา

คุณค่าของหัตถกรรมนั้นสามารถแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของกลุ่มชนเพราะการศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากสิ่งเหล่านี้จะทำให้รู้เรื่องราวของผู้คนในอดีตเพราะงานหัตถกรรมซึ่งสัมพันธ์กับมนุษย์เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่สามารถอธิบายวิถีชีวิตของมนุษย์ได้เนื่องจากศิลปะได้เข้ามา มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในด้านต่างๆ¹⁷ การศึกษาค้นคว้าพฤติกรรมของผู้คนในอดีตผ่านสิ่งของต่าง ๆ ที่ประดิษฐ์แสดงให้เห็นเรื่องราวทางศาสนา ลักษณะการแต่งกาย และชนชั้นในสังคม”¹⁸ ดังนั้น คุณค่าของการศึกษาด้านศิลปกรรมจึงทำให้ทราบพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งในแง่การกระทำความคิดความเชื่ออันจะช่วยให้เข้าใจเหตุการณ์ในห้วงเวลานั้นความเข้าใจในเรื่องราวของกลุ่มชนนั้นๆยังจำเป็นต้องรู้ถึงสิ่งแวดล้อมโดยรอบในเวลานั้นด้วยไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติสภาพดินฟ้าอากาศเศรษฐกิจและข้อจำกัดทางสังคม

วิบูลย์ ลี้สุวรรณกล่าวถึงความสัมพันธ์ของหัตถกรรมกับชาวบ้านไว้ว่า “ศิลปหัตถกรรมชาวบ้าน (folkartandcraft) โดยทั่วไปรวมถึงหัตถกรรมชาวบ้าน (folkhandicraft) ด้วยเพราะงานทั้งสองประเภทนี้ใกล้เคียงกันจนยากที่จะแยกออกจากกันและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมาแต่โบราณ”¹⁹ ผู้สร้างงานศิลปหัตถกรรมส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วยความรู้เชิงช่างเรียนรู้

¹⁵ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539) หน้า 526.

¹⁶ เมืองโบราณ. พิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมพื้นบ้าน. (2531) หน้า 16.

¹⁷ วิณา เอี่ยมประไพ. หลักฐานทางประวัติศาสตร์. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2535) หน้า 77.

¹⁸ จีรพันธ์ สมประสงค์. ประวัติศิลปะ. (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2533) หน้า 12.

¹⁹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปะชาวบ้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546) หน้า 13 - 14.

และสืบทอดจากบรรพบุรุษส่วนในด้านรูปแบบของงานหัตถกรรมจะไม่เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาจากเดิมมากนักเพราะมุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักในแต่ละชุมชนช่างที่มีความสามารถเฉพาะและมีความคิดสร้างสรรค์มีจำนวนน้อยเรามักเรียกว่า“ช่างใหญ่”ช่างชาวบ้านในที่นี้ยังรวมถึงช่างพระหรือช่างที่สร้างงานถวายเป็นพุทธบูชา วิชาช่างสมัยก่อนเรียกว่า นวกรรมโกศล”²⁰

ด้วยความจำเป็นของมนุษย์จึงต้องหาเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นเองภายในชุมชนเหตุนี้งานฝีมือจึงทำกันเองและในแต่ละท้องถิ่นก็มีรูปแบบแตกต่างกัน²¹คุณค่าวัตถุรูปแบบเดียวกันของแต่ละชุมชนอาจต่างกันคุณค่าและความจำเป็นในการใช้งานหัตถกรรมยังสอดคล้องกับที่มาโนชกนกนันท์กล่าวถึงงานหัตถกรรมไว้ว่างานหัตถกรรมที่เป็นเครื่องจักสานมีใช้ทั่วไปเพราะเป็นเครื่องใช้ที่จำเป็นของทุกบ้านประกอบกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจของชนบทจึงทำให้ต้องผลิตขึ้นด้วยตนเองและบางครั้งก็เหลือพอที่จะแลกเปลี่ยนหรือขายให้แก่เพื่อนบ้าน²²วัฒนธรรมพื้นบ้านกับงานจักสานจึงมีความเกี่ยวข้องกันมาโดยตลอดและเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านานโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตของชาวชนบทในสังคมเกษตรกรรมเพราะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำได้ไม่ยากและมักใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นเช่นทำเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนเครื่องมือในการประกอบอาชีพเครื่องมือในการจับสัตว์นอกจากประโยชน์ใช้สอยแล้วยังสะท้อนวัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาของชาวบ้าน²³

การศึกษาวัฒนธรรมจากวัตถุเป็นการตีความมากกว่าการศึกษาวิเคราะห์เชิงสถิติเพราะเรื่องของวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญา ภูมิรู้และความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับ ชนบประเพณี ความเชื่อที่เกื้อกูลวิถีชีวิตของชุมชนดังนั้นวัฒนธรรมพื้นบ้านจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนหรือปริมาณการผลิต²⁴และการศึกษาหัตถกรรมพื้นบ้านในเชิงธรรมชาตินิยม(Naturalistic)จะยึดถือการพรรณนาแสดง ความเข้าใจปรากฏการณ์(Phenomenology)เป็นพื้นฐานเพื่อหยั่งรู้ถึงเรื่องราวของกลุ่มชนเราจึงพบ ประโยชน์หรือคุณค่าหลากหลายข้อมูลที่ได้รับมักสัมพันธ์กับบริบททั้งนี้อาจมีเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมต่างๆเข้ามาเกี่ยวข้องอันยากต่อการควบคุมทำให้ขอขยายที่ทำการศึกษายายออกไปรองรับหรือ ยืนยันข้อเท็จจริงของข้อมูลหากข้อมูลที่ได้มาถูกเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นเพียงเรื่องเล่าของท้องถิ่นที่ไม่ใช่

²⁰ เยาวนุช เวศร์ภาดา ศิริศักดิ์ คัมภีร์รักษา และพัชรี ศกศวัตเมฆินทร์. **ประณีตศิลป์ มรดกแผ่นดินแห่งสยามประเทศ**. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : แปลน โมทิฟ, 2550) หน้า 9.

²¹ เมืองโบราณ. **อั้งแล้ว**. หน้า 49.

²² มาโนช กงกนกนันท์. **อั้งแล้ว**. หน้า 12.

²³ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ, 2542) หน้า 89-90.

²⁴ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน**. **อั้งแล้ว**. หน้า 11-13.

ข้อมูลวิชาการทางคติชนวิทยา²⁵

คุณค่าหัตถกรรมในแต่ละด้านมีดังนี้

คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยหัตถกรรมสร้างขึ้นบนพื้นฐานการดำรงชีวิตเพื่อตอบสนองความต้องการเพื่ออำนวยความสะดวกสบายทางกายภาพหรือเพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต

คุณค่าด้านความเชื่อและค่านิยมเนื่องจากงานศิลปหัตถกรรมนั้นผู้สร้างและผู้ใช้เป็นคนเดียวกันผู้สร้างจะมีค่านิยมและความเชื่อต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ถ่ายทอดสู่งานที่สร้างด้วยความรู้สึกรักนึกคิดของตน โดยมีแบบแผนของกลุ่มวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่เป็นตัวหล่อหลอม

คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเนื่องจากงานศิลปหัตถกรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นอย่างมีจุดประสงค์และเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีตได้เป็นอย่างดีในฐานะข้อมูลหลักฐานที่เป็นรูปธรรมทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

คุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรมงานหัตถกรรมเกิดขึ้นภายใต้ความแตกต่างทางสภาพแวดล้อมฐานทรัพยากรประเพณีคติความเชื่อที่หล่อหลอมเกิดเป็นแบบแผนวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม

คุณค่าทางด้านความงามการสร้างงานหัตถกรรมเกิดขึ้นด้วยความต้องการทางประโยชน์ใช้สอย ผู้สร้างได้พิจารณารูปทรงที่เหมาะสมและความงาม โดยได้แสดงออกผ่านทางรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย วัสดุและมีฝีมืออันวิจิตร ประณีต

คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจการสร้างงานหัตถกรรมเป็นสินค้าและของที่ระลึกสามารถสร้างรายได้จากชิ้นงานและรายได้จากการท่องเที่ยวซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นด้วยจนถึงการสร้างรายได้จากการส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ

ลักษณะหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้

หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้มีลักษณะทางศิลปะในเชิงรูปแบบลวดลายและสีที่ใช้สะท้อนให้เห็นความเชื่อค่านิยมสัญลักษณ์และกฎเกณฑ์ปรากฏอยู่ถ้าไม่อย่างชัดเจนก็มีแอบแฝงอยู่ลึกในตัวหัตถกรรมนั้นหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้สามารถช่วยให้เราเข้าใจโครงสร้างทางสังคมในบางระดับซึ่งแลเห็นได้จากหน้าที่ในการใช้หัตถกรรมหรือผู้ใช้หัตถกรรมบางประเภทใช้ในโอกาสพิเศษผู้ใช้เป็นเครื่องใช้ถึงฐานะหรือสถานภาพทางสังคมมีข้อห้ามเกี่ยวกับผู้ใช้หรือการใช้หรือบอกถึงปรัชญาประเพณีความเชื่อค่านิยมหรือโลกทรรศน์ของสังคมหัตถกรรมต่างๆจึงเป็นผลผลิตของความคิดที่สามารถสะท้อนถึงวัฒนธรรมที่มีส่วนในการควบคุมกระบวนการผลิตที่ยังมีความสัมพันธ์อยู่กับสังคมของผู้ผลิตและผู้ใช้

²⁵ ประจักษ์ สายแสง. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการวิจัยทางวัฒนธรรมท้องถิ่น. (มปท. 2525).

ทำให้เข้าใจถึงการดำเนินงานของสังคมของผู้ผลิตและผู้ใช้ ทำให้เข้าใจถึงสังคมของชาวภาคใต้ได้ดีขึ้น

กระบวนการดำเนินงานของสังคมตั้งแต่แรกเริ่มของชุมชนไม่ได้หยุดนิ่งโดยปราศจากการเปลี่ยนแปลงแต่ได้มีการพัฒนาและปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมเศรษฐกิจการเมืองเทคโนโลยีและสังคมเป็นระยะๆตามเวลาที่ผ่านมาปรากฏการณ์เช่นนี้ได้ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นที่รู้จักและนิยมใช้กันภายนอกหมู่บ้านกระจายไปหลายอำเภอหรือหลายจังหวัดจนกลายเป็นหัตถกรรมพื้นเมือง

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพื้นบ้านมีเป้าหมายหนึ่งคือเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตชาวบ้าน อันเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมเพราะการศึกษาด้านวัฒนธรรมนี้คือแสวงหาความเข้าใจเพื่อสร้างสำนึกของการสืบทอดคุณค่า และปรับใช้ได้กับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในชุมชนไม่เคยขาดผู้นำผู้มีภูมิปัญญาและบารมีบางคนมีความสามารถรอบด้านเป็นผู้นำเป็นหมอยาเป็นครูเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะหรือหัตถกรรมบางคนมีความสามารถเพียงบางด้านเมื่อสืบค้นบุคคลเหล่านี้ได้ก็ควรศึกษาวิจัยแนวคิดและประสบการณ์ของเขาผู้รู้ด้านศิลปหัตถกรรมก็โยงไปถึงคุณค่าของวิถีการดำเนินชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนนอกจากนั้นยังโยงไปถึงประสบการณ์ในการประยุกต์วัฒนธรรมการรับเอาความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่²⁶

งานหัตถกรรมทุกชนิดสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หลายประการหัตถกรรมกระจูดก็เป็นประเภทหนึ่งของเครื่องจักสาน “ชาวบ้านสร้างเครื่องจักสานเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันอันประกอบไปด้วยกิจกรรมต่างๆเช่นการกินการทำงานการเล่นความเชื่อซึ่งเป็นทางที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ”²⁷ นอกจากหัตถกรรมจักสานแล้วงานหัตถกรรมประเภทอื่นก็มีประโยชน์ใช้สอยคล้ายกันวิบูลย์ลีสุวรรณกล่าวถึงหัตถกรรมจักสานภาคใต้ไว้ว่าเครื่องจักสานในภาคใต้มีความแตกต่างจากภาคอื่นตามลักษณะภูมิประเทศการประกอบอาชีพวัฒนธรรมและวัตถุดิบในท้องถิ่นต้นกระจูดทำกันแพร่หลายมาแต่โบราณ²⁸ หากมองเครื่องจักสานในด้านโครงสร้างเครื่องจักสานจัดอยู่ในประเภทโครงสร้างเปลือกบาง(Shell Structure)ส่วนมากมีผนังเป็นรูปโค้ง(Curve)ซึ่งอาจเป็นรูปทรงระบอบ

²⁶ เสรี พงศ์พิศ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : รากฐานการพัฒนา ใน พื้นบ้านพื้นเมืองถิ่นไทยทักษิณ. (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2534) หน้า 73-74.

²⁷ มาโนช กงกะนันท์. อ่างแล้ว. หน้า 118.

²⁸ วิบูลย์ ลีสุวรรณ. “เครื่องจักสาน,” ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน

โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 11. (กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมสำหรับเยาวชนฯ, 2551) หน้า 175.

(Cylindrical)หรือรูปเส้นโค้งวงกลม(Parabola)ความโค้งจะเป็นตัวบังคับให้รูปทรงมีกำลังจะรับน้ำหนักได้มากกว่าแผ่นเรียบ²⁹ด้วยเหตุนี้หัตถกรรมจักสานส่วนมากจะสัมพันธ์กับลวดลายหรือประโยชน์การใช้สอย

วัสดุที่เป็นวัตถุดิบของหัตถกรรมจักสานภาคใต้ที่สำคัญ³⁰ มีดังนี้

1. ไม้ไผ่ มีทั่วไปในภาคใต้ แต่ที่นิยมใช้คือไผ่สีสุกไผ่ตงและไผ่ป่าเป็นวัสดุที่หาง่ายใช้ทำได้ง่าย และมีความทนทานพอสมควรหัตถกรรมประเภทไม้ไผ่จึงมีความหลากหลายเกือบทุกท้องถิ่นแหล่งที่มีลายจักสานไม้ไผ่มากแบบเป็นพิเศษ คือ ที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งส่วนใหญ่นิยมทำฝ้ายบ้าน

2. หวาย ภาคใต้หลายท้องที่อุดมไปด้วยหวายนานาชนิด เช่น หวายเห็ง หวายระกำ หวายกำพวน หวายน้ำ หวายเสียน หวายแดง หวายเดา หวายหอย หวายเหล่านี้นี้เป็นหวายเส้นโต ใช้ประกอบเป็นเตียง โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น และหวายที่นิยมนำมาใช้เป็นเครื่องมือ ถัก กรอง กันมากคือ หวายเล็ก หวายขลิง หวายชุมพร ซึ่งอาจใช้ทั้งลำหรือผ่าก็ได้

3. กระจูดเป็นพืชที่ชอบขึ้นในที่ลุ่มมีน้ำจืดขังเกือบตลอดปีหรือตลอดปี เช่น บริเวณบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช บ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี บ้านสะกอม ตำบลสะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

4. ต้นกก ใช้กเสื่อซึ่งมีลำต้นกลม และกรังกาซึ่งมีลำต้นสามเหลี่ยม

5. คล้าและคลุ้ม คลุ้มมีลักษณะคล้ายคล้าแต่โตกว่า มีความทนทานและสวยงามกว่า

6. ใบพืชได้แก่ ใบปาล์มบางชนิด เช่นใบตาลโตนด ใบลาน ใบจาก ใบมะพร้าว (นิยมสอดซ้อนแล้วเย็บเป็นภาชนะตักน้ำเรียกว่า หมาก หรือติหมา) และใบพืชต่าง ๆ เช่น เตย เตยปาหนัน(ลำเจียก)

7. ลิพา เป็นเถาวัลย์ เรียกตามภาษาถิ่นว่า “ย่านยี่พา” หรือ “ย่านลิพา” มีหลายชนิดต่างขนาดกัน นำมาใช้จักสานได้ทุกขนาด แต่ที่นิยมกันมากคือขนาดกลางและขนาดใหญ่ ขนาดกลางใช้จักสานสิ่งที่ต้องการความประณีตสวยงาม ส่วนขนาดใหญ่ใช้สานเครื่องใช้ขนาดใหญ่ไม่ต้องใช้ความประณีตมากนัก

8. ส่วนอื่น ๆ ของพืช เช่น ใบตาล ก้านมะพร้าว

²⁹ วิบูลย์ ลีสุวรรณ. รายงานเครื่องจักสานในประเทศไทย. อ่างแล้ว. หน้า 157.

³⁰ พรชัย สุจิตต์และสุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์. อ่างแล้ว. หน้า 8,559.

รูปทรงของภาชนะจะมีชนิดของวัสดุการใช้สอยและคตินิยมเป็นตัวกำหนดรูปทรงโดยวัสดุที่ใช้ทำชนิดมีคุณสมบัติต่างกันคุณสมบัติในการทำภาชนะควรยืดหยุ่นได้ดีสามารถดัดโค้งได้เป็นตัวกำหนดรูปทรงของชิ้นงานหัตถกรรมนั้นๆ ส่วนหน้าที่ใช้สอยก็มีความสำคัญเพราะรูปทรงนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์การใช้สอยคือมีรูปทรงที่ดีและเหมาะสมกับการใช้งานมักยึดหลักธรรมชาติรูปทรงจะถูกออกแบบหรือปรับให้อื้อประโยชน์ใช้งานทั้งนี้อาจมีคตินิยมอยู่บ้างในการกำหนดรูปทรงให้แตกต่างออกไป

นอกจากนั้นแรงกดจากน้ำหนักของวัตถุภายในยังใช้เป็นหลักในการกำหนดรูปทรงของหัตถกรรมบางชนิดที่ต้องการรับน้ำหนักเป็นจุดเดียวกันเพื่อประโยชน์ใช้สอยยึดหลักเกณฑ์ของการรวมน้ำหนักเฉลี่ยที่ฐานของภาชนะที่วางกับพื้น ส่วนมากเป็นฐานเหลี่ยมที่กั้นภาชนะ เช่น “สอบนึ่ง” มีสี่มุม โดยแต่ละมุมจะช่วยรับแรงกดของวัตถุ แรงกระทบและช่วยให้ตั้งได้มั่นคง

โครงสร้างหัตถกรรมจักสานภาคใต้มักเป็นกลุ่มของภาชนะ โดยทั่วไปมี 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ลักษณะของฐานจะสัมพันธ์กับรูปทรง และลวดลายที่ใช้ขึ้นรูปโครงสร้างส่วนกลางเป็นผนังของภาชนะเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องรองรับน้ำหนักวัตถุภายในส่วนปากหรือขอบจะเป็นส่วนสำเร็จอาจเก็บขอบในตัวเองหรืออาจเข้าขอบด้วยวัสดุอื่นทั้งนี้ต้องมีความสัมพันธ์กับรูปทรงและประโยชน์ใช้สอยโครงสร้างยังแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ โครงสร้างที่เกิดขึ้นจากลวดลายวัสดุ และโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากวัสดุอื่น

ลวดลาย (Patterning) ที่นิยมใช้ทำหัตถกรรมกระจูดของตำบลทะเลน้อย ไม่น้อยกว่า 20 ลาย เช่น ลายสอง ลายสาม ลายสี่ ลายลูกแก้ว³¹ ในขณะที่การผลิตหัตถกรรมกระจูดของจังหวัดนราธิวาสมีลายเส้นกระจูดกว่า 100 ลาย³² แต่ส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นลายสองวิบูลย์ลีสุวรรณกล่าวถึงลายขัดหรือลายหนึ่งเป็นโครงสร้างสำคัญที่ช่วยยึดให้คงรูปในแนวโค้งหรือแนวตั้งได้โดยมีตอกสานขัดในแนวนอนเป็นตัวบังคับรูปทรงให้อยู่ได้อีกทีหนึ่งลายเส้นทแยงในโครงสร้างจะมีช่องว่างระหว่างลายหรือซ้อนต่อกันแบบสนิทจนไม่มีช่องว่างเลยการขัดกันจะเป็นมุมฉากระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง (Vertical) และแนวนอนหรือเส้นนอน (Horizontal) แต่อาจมีช่องว่างระหว่างเส้นตอกเป็นตาเล็กหรือใหญ่ก็ได้การจักสานชนิดนี้สามารถสานสลับให้เกิดลวดลายต่างๆ ทั้งที่เป็นแผ่นเรียบ เช่น เส้นกระจูด กระจูดหมาก

ลายทแยงคล้ายการถักเกิดจากความตึงของผนังทึบและมีความโค้งเป็นผนังที่เป็นโครงสร้างทึบนี้จะติดกันจนเกือบไม่มีช่องว่างลักษณะการขัดกันของตอกและวัสดุที่สานจะขัดกันในลักษณะทแยง (Diagonal) มีเส้นตั้งหรือเส้นนอนเหมือนลายขัดสามารถสานโค้งตัวไปตามความโค้งของภาชนะ โดยเฉพาะภาชนะที่สานด้วยกระจูดหรือใบตาล

³¹ สุภาภย์ อินทองคง. “กระจูด : หัตถกรรม,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ.2542. เล่ม 1. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) หน้า 35.

³² พล ชินพงษ์. “นราธิวาส : จังหวัด,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529. เล่ม 4. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529) หน้า 1,719.

ลายสานแบบขดส่วนมากจะใช้สานภาชนะด้วยการขดตัวของวัสดุซ้อนกันเป็นชั้นๆแล้วใช้ตัวกลางเชื่อมถักเข้าด้วยกันด้วยการถักหรือมัดระหว่างเส้นวัสดุเป็นลักษณะการจักสานแบบเก่าเริ่มต้นจากการขดออกมาจากวงในคล้ายกันหอย นิยมใช้วัสดุหวายเนื่องจากรับน้ำหนักและแรงดันได้ดี

ลายอิสระเป็นไปตามความต้องการของผู้สานสามารถสร้างรูปทรงโครงสร้างของสิ่งที่สานขึ้นด้วยกฎเกณฑ์ของตนเองเป็นระเบียบแบบแผนเฉพาะตนไม่อาจจำกัดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนเป็นการสร้างสรรค์ที่อิสระ โดยใช้วัสดุต่างๆ กัน หรืออาจเป็นลายที่ประยุกต์มาจากสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

นอกจากนั้น สิ่งสำคัญของการจักสาน คือการเริ่มต้นและการเก็บขอบ(Beginning&Finished) เพราะทั้งการเริ่มต้นและการเก็บขอบจะส่วนสัมพันธ์และส่งผลถึงการใช้ลวดลาย การสร้างรูปทรง โครงสร้าง ที่สอดคล้องกับความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย ซึ่งจะช่วยให้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง การเก็บขอบ (Finished) เป็นการทำส่วนต่างๆให้เสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยหรือเสริมโครงสร้างส่วนอื่นๆ มีทั้งการเก็บขอบในตัวและการเข้าขอบการสานเป็นขอบอาจทำโดยการพันหรือพับกลับไปในโครงสร้างบางครั้งเป็นลายอีกลายหนึ่ง

บทสรุป

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมมีส่วนสำคัญต่อการผลิตงานหัตถกรรมทั้งนี้เพื่อตอบสนองตลาดงานหัตถกรรมในปัจจุบันและมีแนวโน้มการตอบรับที่ดีจากผู้บริโภคอีกทั้งความต้องการของสังคมเมืองที่ต้องการสินค้าประเภทงานฝีมือชาวบ้านจึงสามารถเลี้ยงชีพได้ด้วยการผลิตงานหัตถกรรมในรูปแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนหน้าที่การใช้งานและรูปแบบของหัตถกรรมจึงปรับเปลี่ยนตามกระแสความนิยม งานศิลปหัตถกรรมที่มีความงามตามหลักสุนทรียศาสตร์จึงมีน้อยลงทั้งในด้านผู้ผลิตและผู้บริโภค

สถานภาพของงานศิลปหัตถกรรมในปัจจุบันงานศิลปหัตถกรรมได้รับความสนใจในการผลิตเชิงปริมาณ ลดคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ งานศิลปหัตถกรรมระยะหลังจึงเป็นเพียงงานหัตถกรรมทั่วไป คนรุ่นหลังสนใจสืบทอดงานเหล่านี้น้อยลงการใช้งานโดยทั่วไปก็พบน้อยบางอย่างผสมผสานกับวัฒนธรรมตะวันตกและตลาดอุตสาหกรรม

แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีหลายหน่วยงานที่เห็นคุณค่าและยังคงสนับสนุนงานศิลปหัตถกรรมอยู่ แต่ขาดความต่อเนื่องขาดการมองภาพในองค์รวมของวิถีชีวิตชุมชนที่พบเห็นจึงเห็นเพียงความเคลื่อนไหวตามกระแสนิยม และสภาวะเศรษฐกิจ

คุณค่าวัฒนธรรมในสังคมย่อยเมื่อมองจากงานศิลปหัตถกรรมนั้นได้แสดงถึงคุณค่าการดำรงชีวิตของผู้คนที่สืบทอดการดำเนินชีวิตโดยมีวิวัฒนาการในการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องแต่งกายปรากฏเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นแสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมในระดับสังคมย่อยซึ่งบางกลุ่มมีความโดดเด่นเฉพาะตัวด้วยปัจจัยอัตลักษณ์ด้านภูมิปัญญาแต่ขณะเดียวกันก็พบผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมบางคนที่สร้างลักษณะเฉพาะตัวให้แตกต่างออกไปจากงานศิลปหัตถกรรมที่ผลิตโดยคน

อื่นในชุมชน

เมื่อเทียบกับคุณค่าวัฒนธรรมในระดับสังคมไทยอาจมองคุณค่าทางวัฒนธรรมของงานศิลปหัตถกรรมในภาพงานจักสานและงานทอผ้าที่มีลวดลายสวยงามหรือมองเห็นความแตกต่างจากภาคอื่นทั้งที่ทัศนคติของชาวต่างประเทศมองไปที่งานศิลปหัตถกรรมนั้นสามารถนำไปตอบสนองวัตถุประสงค์ที่แตกต่างออกไปจากหน้าที่เดิมซึ่งในการนำงานศิลปหัตถกรรมเข้าสู่กระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรมขนาดย่อม แต่ยังคงมีความประทับใจในภูมิปัญญาการใช้วัสดุธรรมชาติ ความประณีตในฝีมือการผลิตและค่าแรงงานถูกทั้งนี้กลุ่มที่ผลิตงานประเภทเครื่องจักสานได้พยายามออกแบบและพัฒนาฝีมือเพื่อตอบสนองต่อรูปแบบหัตถกรรมใหม่และยังคงแสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของศิลปหัตถกรรม

แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นที่มาของวัตถุดิบในการผลิตงานศิลปหัตถกรรมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการดำเนินชีวิตเนื่องจากการผลิตมีขึ้นเพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวันใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงดังนั้นการแสวงหาซึ่งแหล่งทรัพยากรธรรมชาติใหม่เพื่อการผลิตสนองความต้องการของตลาดจึงเกิดขึ้นการหาวัตถุดิบในชุมชนยากขึ้นจำเป็นต้องซื้อจากชุมชนอื่น ต้นทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น อาจไม่สามารถควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบ

บรรณานุกรม

- จิรพันธ์ สมประสงค์. 2523. ประวัติศิลปะ. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.
- ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. 2543. การวิจัยทางศิลปะ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- น. ณ ปากน้ำ. 2543. ความเข้าใจในศิลปะ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2529. มนุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว, บรรณารักร. 2534. พื้นบ้านพื้นเมืองถิ่นไทยทักษิณ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรีนติ้งกรุ๊ป.
- เพ็ญศรี ตุ๊ก และคณะบรรณารักร. 2536. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาโนช กงกะนันท์. 2526.
- รายงานการวิจัยการรวบรวมและศึกษาเครื่องจักสานของจังหวัดราชบุรี.**
กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
- เยาวนุช เวศร์ภาดา ศิริศักดิ์ คุ่มรักษา และพัชรี ศกศวัตเมฆินทร์. 2550. **ประณีตศิลป์ มรดกแผ่นดินแห่งสยามประเทศ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : แพลน โมทีฟ.

- ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2542. มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ต้นอ่อน.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2524. **รายงานการวิจัยเครื่องจักสานในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ :
สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยชาติ.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546. ศิลปะชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2527. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : ปาณยา.
- วิณา เอี่ยมประไพ. 2535. หลักฐานทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2548. **อุบายธรรมแหลมทอง คาบสมุทรไทย.** กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุขุมาล เล็กสวัสดิ์. 2548. **เครื่องปั้นดินเผา : พื้นฐานการออกแบบและปฏิบัติงาน.** กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนีย์ ทองไชร์. 2538. **หัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย ตำบลพนาสูง อำเภอกวนขนุน
จังหวัดพัทลุง.** ปรินญาณิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. บรรณาธิการ. 2531. **พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน.** กรุงเทพฯ :
เมืองโบราณ.
- อมรา ศรีสุชาติ. 2544. **สายรากภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ.** กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (สกว.).
- , 2546. **พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ พ.ศ. 2525.** ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง.
- , 2529. **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529 เล่ม 4.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- , 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ.2542 เล่ม 1.** กรุงเทพฯ :
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- , 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ.2542 เล่ม 12.** กรุงเทพฯ :
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- , 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ.2542 เล่ม 17.** กรุงเทพฯ :
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- , 2551. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน**
โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม
11. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมสำหรับเยาวชนฯ.